

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРИНЦИПІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ БАНКАМИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Законом України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, який прийнятий 16 липня 1999 р., встановлені основні принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності, спільні з міжнародними стандартами. Серед них: обачність, повне висвітлення, автономність, послідовність, безперервність, нарахування та відповідність доходів та витрат, превалювання сутності над формою, історична (фактична) собівартість, єдиний грошовий вимірник, періодичність.

З часом зазначені принципи знайшли втілення в національних положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку, більшість з яких застосовується банківською системою.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми застосування окремих основоположних принципів бухгалтерського обліку банками України у вітчизняній науковій літературі досліджувалися широким колом науковців і, зокрема, В.І. Ричаківською, В.С. Стельмахом, А.П. Яценюком, В.В. Сопко, С.Ф. Головою, В.І. Міщенком, О.Г. Кореневою та іншими.

Невирішені раніше частини проблеми, перш за все, полягають у необхідності адаптації світового досвіду та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку до специфіки діяльності вітчизняних банків в конкретних умовах на певних етапах трансформації економіки України, особливо враховуючи необхідність адаптації до європейських стандартів та європейського законодавства.

Мета статті полягає у дослідженні основних закономірностей і особливостей застосування основоположних принципів бухгалтерського обліку банками України в умовах транзитивної економіки.

Основний матеріал. Класичним принципом бухгалтерського обліку є принцип нарахування та відповідності доходів та витрат, що передбачає відображення доходів і витрат у бухгалтерському обліку у періоді, до якого такі доходи (витрати) відносяться, незалежно від того, коли вони отримані (сплачені). Застосування цього принципу важливе як для Національного банку України, так і для комерційних банків, оскільки вони оперують досить значними сумами залучених та розміщених коштів, мають справу з їх складною структурою, різною ліквідністю. Перевага обліку за принципом нарахування над касовим – це приведення у відповідність доходів з витратами, що зумовлює реальне звітування про фінансовий стан та результати діяльності банку. Грамотне застосування принципу нарахування уможливує визначення реального фінансового результату не тільки по закінченні дії фінансового інструмента, але і в процесі його використання.

Застосування принципу нарахування вимагає впровадження методики визнання і відображення у звітності витрат з податку на прибуток і відстрочених податкових активів та зобов'язань. Це викликано відсутністю єдиної методики визнання (єдиного принципу) інструментів та доходів і витрат у фінансовій та податковій звітності. У фінансовій звітності витрати з податку на прибуток, як і інші витрати, відображають згідно з принципом відповідності і розглядають як витрати, понесені установою у процесі отримання доходу. Вони визнаються як витрати або дохід в тих періодах, до яких їх віднесено. При цьому частина витрат з податку на прибуток впливає на фінансовий результат у звітному періоді й обліковується як витрати, що вираховуються з доходу. Певна сума нарахованих витрат з податку на прибуток порівнюється з доходами майбутніх періодів і, як правило, обліковується як відстрочені податкові активи, тобто за економічною сутністю вони є витратами майбутніх звітних періодів.

Обліковий (за даними фінансової звітності) та податковий (за податковим законодавством) прибуток (збиток) автономні, оскільки підпорядковані різним цілям, проте перехід від облікового прибутку (збитку) до прибутку (збитку) податкового здійснюється за допомогою розрахунку тимчасових різниць. Розрізняють постійні різниці, які викликані тим, що окремі витрати і доходи включаються до розрахунку облікового прибутку (збитку), але не враховуються у разі визначення податкового прибутку (збитку), або визнаються з метою оподаткування, але не визнаються у фінансових звітах, та тимчасові різниці, які виникають унаслідок того, що період, у якому окремі доходи або витрати включаються до складу податкового прибутку, не збігається з періодом, у якому ці статті включені для обчислення облікового прибутку. Постійна різниця – це різниця між оподатковуваним та обліковим прибутком за певний період, яка виникає в поточному періоді і не анулюється в наступних звітних періодах. Прикладами постійних різниць можуть бути нараховані дивіденди, балансова вартість невиробничих основних засобів, штрафи. Тимчасові різниці – це різниці між балансовою вартістю активу або зобов'язання та їх податковою базою. Тимчасовими різницями є різниці в часі, які виникають в одному періоді, а анулюються в одному або кількох наступних періодах. Тимчасові різниці розрізняють як різниці оподатковувані і ті, що не підлягають оподаткуванню.

Оподатковувані тимчасові різниці – це тимчасові різниці, які при визначенні суми оподатковуваного прибутку (податкового збитку) майбутніх періодів призведуть до виникнення сум, що підлягають оподаткуванню, коли балансова вартість активу або зобов'язання відшкодовуються чи компенсуються. Прикладами тимчасових різниць, що підлягають оподаткуванню, є кошти, сплачені авансом, які будуть визнані витратами у наступних звітних періодах, витрати майбутніх періодів, нараховані доходи (кошти до отримання).

Тимчасові різниці, що не підлягають оподаткуванню – це тимчасові різниці, які при визначенні суми оподатковуваного прибутку (податкового збитку) майбутніх періодів призведуть до виникнення сум, що не підлягають оподаткуванню, коли балансова вартість активу або зобов'язання відшкодовуються або компенсуються. До тимчасових різниць, що не підлягають оподаткуванню, належать доходи майбутніх періодів, нараховані витрати (кошти до сплати).

Активи і зобов'язання слід оцінювати в обліку з позиції обережності, тобто з достатньою мірою обачності. Обачність зумовлена невизначеністю певних подій. Мета принципу – не переносити наявні фінансові ризики, що потенційно загрожують фінансовому стану банку, на наступні звітні періоди. Обачність передбачає обрання установою банку такого методу оцінки, який дозволяє уникнути заниження витрат і зобов'язань та відповідно завищення доходів і активів. За принципом обачності необхідно визнавати всі можливі збитки установи, незважаючи на можливе погіршення у цьому випадку фінансових результатів. Дотримання цього принципу не властиве тим банкам, які, по-перше, прагнуть звітувати про вищі обсяги витрат і, відповідно, – нижчі доходи з метою мінімізації податкових платежів, по-друге, тим банкам, які звітують про нижчі обсяги витрат і, відповідно, вищі доходи з метою дотримання економічних нормативів. Щодо нормативів – це стосується дотримання регулятивного капіталу банку. З метою уникнення випадків дотримання нормативу регулятивного капіталу через штучне нарахування доходів, Національний банк України розв'язав зазначену проблему шляхом коригування облікового прибутку на суму нарахованих доходів за угодами, строк отримання яких не визначений, або більше трьох місяців (крім операцій з цінними паперами, що рефінансуються та емітовані Національним банком України).

Відповідно до принципу обачності, облік довгострокових монетарних фінансових активів та зобов'язань слід здійснювати за справедливою вартістю. У цьому разі можливо уникнути завищення оцінки активів і майбутніх доходів та запобігти заниженню оцінки зобов'язань і майбутніх витрат. Йдеться про принцип оцінки, який українським правовим полем визнано як принцип історичної собівартості. Принцип історичної собівартості означає, що пріоритетною є оцінка активів і зобов'язань виходячи із фактичних витрат на придбання відповідних активів. Проте пріоритетність історичної (фактичної) собівартості стосується головним чином первісної вартості активів і зобов'язань. Це означає, що активи при їх придбанні відбиваються в балансі, з огляду на витрати, пов'язані з їх придбанням, тобто за собівартістю, яка історично склалася. Із часом оцінка активів і зобов'язань може змінюватися, що свідчить про необхідність коригування первісної вартості, тобто використання справедливої вартості як бази оцінки. Вітчизняна практика свідчить про неповну реалізацію оцінки активів та зобов'язань за справедливою вартістю. Це пов'язано, по-перше, з неповною реалізацією концептуальних положень реформованого бухгалтерського обліку в Україні, по-друге, з відсутністю обґрунтованих методик визначення справедливої вартості, по-третє, значними затратами, по-четверте, розбіжністю даних фінансової та податкової звітності.

Приведення активів до справедливої вартості здійснюється через механізм формування резервів під знецінення активів, які призначені для покриття можливих втрат у зв'язку з ризиками, які можуть мати місце при здійсненні банківських операцій і створюються за рахунок витрат. Саме резерви і створюються для зниження вартості активів. Формуючи резерви, банк поступово визнає потенційні ризики і це виключає процедуру розподілу ресурсів банку, які в майбутньому стануть його збитками. Процес формування резервів під знецінення

активів не призводить до створення зобов'язань, а сума резервів відбивається в звіті про фінансові результати та зменшує результат звітного року.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що різні підходи до застосування зазначених принципів призводять до суттєвих розбіжностей між показниками фінансової та податкової звітності. Доцільно спростити систему податкової звітності, що є надзвичайно важливим моментом для зменшення затрат на адміністрування податків та підвищення контрольованості операцій і запобігання ухиленню від оподаткування. Це стосується запровадження єдиної методології (принципів) визнання доходів і витрат, оцінки активів і зобов'язань. За основу для адміністрування податків мають використовуватися дані бухгалтерського обліку з відповідним коригуванням на податкові обмеження. Якщо наблизити два види звітності максимально, то зможемо отримати ефективну систему підготовки даних для менеджменту, контролю та справляння податків.

Список літератури

1. Дериг Ханс-Ульрих. Универсальный банк – банк будущего. Финансовая стратегия на рубеже века: Пер. с нем. – М.: Международные отношения, 1999. – 384 с.
2. Калюга Є.В. Фінансово-господарський контроль у системі управління. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 360 с.
3. Комплексна програма розвитку банківської системи України на 2003-2005 роки. – К.: НБУ, 2003. – 25 с.
4. Міжнародні стандартні бухгалтерського обліку 2000: Пер. з англ. за ред. С.Ф. Голова. – К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2000. – 1272 с.
5. Міщенко В.І., Стельмах В.С. Роль Національного банку України в забезпеченні стабільності національної грошової одиниці // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб. наук. праць. Т. 9. – Суми: ВВП “Мрія-1” ЛТД, УАБС, 2004. – С. 130-137.
6. Міщенко В.І., Шаповалов А.В., Салтинський В.В., Вядрова І.М. Реорганізація та реструктуризація комерційних банків. – К.: Знання, 2002. – 216 с.
7. Міщенко В.І., Яценюк А.П., Коваленко В.В., Коренева О.Г. Банківський нагляд. – К.: Знання, 2004. – 428 с.
8. Роуз Питер С. Банковский менеджмент. – М.: Дело ЛТД, 1995. – 768 с.
9. Стельмах В.С. та ін. Грошово-кредитна політика в Україні. – К.: Знання, 2003. – 421 с.
10. Тігіпко С. Система гарантування вкладів в Україні: сучасний стан і перспективні напрями розвитку // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 8. – С. 4-5.
11. Цибко О.В., Салтинський В.В. Вдосконалення управління акціонерним капіталом комерційних банків на основі підвищення рівня капіталізації // Вісник Української академії банківської справи. – 2004. – № 1(16). – С. 46-55.